

УДК 37(477)

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-6(354)-117-123

Войціх Інна Володимирівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
м. Хмельницький, Україна.
angelinna_V@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1196-2662>

Польовик Ольга Віталіївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
м. Хмельницький, Україна.
polyovik21@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4709-8282>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Сьогодні як ніколи, аби протистояти викликам війни, важливо дбати про психічне здоров'я молоді. Молодь у роки навчання та становлення потребує психологічної та емоційної підтримки від старших, від педагогів та від однолітків. Ми всі досі переживаємо стрес, але життя продовжується, продовжується і навчальний процес. Мета та завдання навчального процесу ЗВО в умовах війни дещо трансформовані й полягають, насамперед, у реалізації базових потреб людини, у безпеці, спілкуванні, психологічній підтримці. Сьогодні така категорія молоді, як студенти, більше ніж будь-коли раніше потребують психологічної підтримки і допомоги.

Перед сучасним педагогом і ЗВО постає завдання не лише надати якісні знання студенту, а й допомогти йому та його родині у важкий час. Варто зауважити, що основна проблема полягає у тому, що молодь, яка навчається в ЗВО, або не визнає, що має проблеми, або не знає куди звернутися, або не має можливості це зробити. Тож із такою категорією осіб доводиться працювати педагогам та соціально-психологічній службі закладу освіти, де вони навчаються.

У відносно мирному західному світі після Другої світової війни є досить обмежений досвід спостережень за станом освіти в час збройних конфліктів та безпосередньо під час дії воєнного стану. Із початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну (з 24 лютого 2022 р.) та початком війни в українському науковому просторі з'являються наукові доробки, пов'язані з такими подіями. Так, наприклад, українські науковці О. Фіданян, М. Войцехівський, С. Івашнова у 2022 р. розробили поради з організації діяльності закладів освіти в умовах воєнного стану. Цікаві думки виклала у своїй статті Г. Пивоварова, яка розглянула значення партнерських відносин в освітньому процесі як засіб подолання посттравматичного стресу або посттравматичного стану; продемонстровано роль педагога в подоланні посттравматичного стану через партнерську взаємодію зі студентами, їхніми батьками та громадськими організаціями (Пивоварова, 2018). К. Омоева та її колеги на основі багаторічних досліджень щодо впливу кон-

фліктів на систему освіти роблять висновок: на вищих щаблях освітньої діяльності наслідки більш руйнівні. Тобто вища освіта через воєнні дії страждає більше, ніж, наприклад, шкільна (Книш & Козак & Іванашко, 2022). Стосовно питання збереження вищої освіти через її адаптацію до умов воєнного стану з'являється багато праць українських авторів, де висвітлюються обговорювані у цій статті проблеми. Так, І. Крамаренко, Н. Ничкало, В. Гордієнко, С. Бойко тощо частково охоплюють тему психолого-педагогічних особливостей адаптації роботи ЗВО в період війни.

Аспекти організації освітнього процесу в умовах війни дослідили Н. Атаманчук, Х. Дзюбинська, Т. Голубенко, І. Діордіца, І. Ладанівська, Л. Сіра, О. Удалова, С. Яланська. Проблему психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах війни розглянули А. Карась, Д. Овсяк, М. Слюсаревський, Л. Рибалко, Д. Романовська та ін.

Окрім українського наукового простору, зарубіжні вчені Л. Ендрю, Л. Дабален і С. Павло визначили напрями впливу війни на систему освіти: війна може мати короткостроковий та довгостроковий вплив на освіту. Так, руйнівні пошкодження будівель закладів освіти й травми, яких зазнають студенти та викладачі, можуть означати, що деякі з них ніколи не відновлять навчання або не повернуться до роботи (Книш & Козак & Іванашко, 2022).

Мета статті. Комплексний розгляд психолого-педагогічної та емоційної підтримки студентів в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна – стрес для всіх вікових категорій, зокрема і для студентів. Відчуття небезпеки, тривога, порушення звичного стану речей, постійні зміни та переміщення – усе це викликає дискомфорт та зміну звичайного буденного життя, що було до початку війни. Якщо буде хтось поруч, хтось зможе надати психологічну або емоційну підтримку – це головне чого потребує кожна людина сьогодні. Викладачі ЗВО підлаштовуються до вимог сьогодення: працюють в очному та дистанційному режимах, у модульному середовищі, подекуди без світла та Інтернету. Під час повітряних тривог швидко діють за інструкцією, супроводжують студентів в укриття та проводять із ними там час. Після їх закінчення знову налаштовують себе і студентів та продовжують навчальні заняття. Усе це вимагає високої організованості викладача, стресостійкості, уміння швидко приймати рішення, наявності емоційної компетентності, уміння надавати психологічну та емоційну допомогу студентам у різних умовах, навчання самопомоги.

Актуальності набули сьогодні фреймові управлінські рішення у сфері освіти як фундаменту для забезпечення психолого-педагогічного боку адаптації освітнього процесу в ЗВО до умов воєнного стану. Насамперед треба говорити про ініційовані державою та закріплені у законодавчих актах фреймові стабілізаційні зміни, які під час війни забезпечують резистентність функціонування апарата освіти, охоплюючи матеріальний і процесуальний боки педагогічного процесу: дистанційна освіта в адаптованому її варіанті з переважанням асинхронних форм взаємодії, збереження виплати стипендій, відтермінування оплат за навчання для контрактників (де на це є підтверджена об'єктивна причина) та збереження й вчасна виплата заробітних плат працівникам ЗВО. Так, у спеціальному Роз'ясненні МОН щодо особливостей застосування норм трудового законодавства, а також організації дистанційної форми роботи під час дії правового режиму воєнного стану від 17 березня 2022 р. йдеться про можливість кожного працівника закладів і установ освіти, за умов здійснення роботи в дистанційному режимі, самостійно визначати своє робоче місце та брати відповідальність за гарантування собі безпечних і нешкідливих умов праці на вибраному ним робочому місці (МОН України, 2022). Цим передбачається можливість перебування викладача за кордоном упродовж терміну дії воєнного стану. Оплата праці за умов добросовісного виконання посадових обов'язків дистанційно відбувається згідно з тарифікацією з розрахунку заробітної плати та з дотриманням норм чинного законодавства України. Не менш важливе врахування загрози збою в роботі комунікацій, які

забезпечують виконання дистанційної роботи (тобто збої в роботі електро- та Інтернет-мереж). За об'єктивних умов неможливість виконання працівником дистанційної роботи не може кваліфікуватися порушенням трудової дисципліни (МОН України, 2022) (Книш & Козак & Іванашко, 2022; МОН України, 2022).

Із початком повномасштабної війни гостро постало питання щодо збільшення шансів ЗВО на здійснення вступної кампанії-2022, збереження студентського контингенту, зняття напруги серед абітурієнтів та їхніх батьків. На основі цього 12 березня 2022 р. Спілка ректорів України ухвалила важливі рішення щодо ситуації у вищій освіті під час воєнного стану. Зокрема, виокремлюємо в ракурсі теми статті спрощення прийому на магістратуру в 2022 р., надання університетам права самостійно встановлювати плату за навчання (у разі потреби) (Книш & Козак & Іванашко, 2022; Крамаренко & Корнішева & Сілютіна, 2022).

Лояльність, ситуація взаємопідтримки, уваги й поваги до особистості студентів та толерантність до їхніх індивідуальних психологічних реакцій на стан війни і різного рівня доступу до побутових чинників забезпечення можливості навчатися у воєнний час створюють необхідний мікроклімат взаємної доброзичливості, підтримки та співпереживання. Особливу увагу слід звернути на збереження та відновлення психологічного здоров'я учасників навчально-виховного процесу, вміння конструктивно керувати емоціями, критично мислити, здатність логічно обґрунтовувати позицію та безпечно застосовувати інформаційно-комунікативні засоби в навчанні та різних життєвих ситуаціях (Ничкало & Гордієнко, 2022; Пивоварова, 2018).

Молодь, так само як і всі інші, переживає стрес і тривогу. Її відчуття бувають різні і підсилені тим, що вона не завжди розуміє, що відбувається. Тому у нинішніх умовах необхідно перемістити фокус уваги з академічних успіхів на підтримку і нормалізацію психічного стану студентів. Профілактика психоемоційної напруги та збереження психічного здоров'я студентів стали одними з пріоритетних завдань психологічної служби ЗВО.

Емоційна стійкість – це мистецтво жити, яке переплітається з вірою у себе, співчуттям до себе та розширенням меж власного пізнання. Це спосіб, за допомогою якого ми надаємо собі сили сприймати негаразди як «тимчасові» і продовжувати розвиватися через біль та страждання.

Надаючи психологічну та емоційну підтримку студентам, слід розуміти ключові моменти особливостей переживання емоцій:

1. Студенти можуть відчувати цілий спектр емоцій.
2. Наявність можливості знаходженні балансу.
3. Наявність певного рівня емоційного інтелекту.
4. Емоційна стійкість.
5. Реакція оточуючих на вияв емоцій студентами.

Через війну, ставши свідками, студенти набувають трагічного досвіду, що деформує свідомість, цінності та ставлення до світу. У багатьох із них спостерігається такий емоційний стан, за якого вони відчувають тривогу, занепокоєння, небезпеку, що пов'язані з уявною чи дійсною небезпекою.

Страхи впливають і на мотиваційно-особистісну сферу: відбувається втрата навчальної мотивації, а іноді – сенсу життя. Зазнає змін когнітивна сфера, що характеризується проблемами з увагою, неможливістю запам'ятовувати інформацію, тому виникають проблеми засвоєння навчального матеріалу. Мислення втрачає свою гнучкість, стає загальмованим безкінечними небезпеками, передчуттями та ваганнями, зменшується пізнавальна активність, цікавість тощо (МОН України, 2022).

Зважаючи на такі обставини, що виникли під час війни, викладачам необхідно:

1. здійснювати підтримку, як психологічну, так і емоційну;
2. поводити себе спокійно та виявляти надійність, говорити відверто, правдиво про «чутливі» запитання про війну;

3. налагодити комунікацію. Слухати і говорити;
4. здійснювати навчальну діяльність на позитиві;
5. починати та завершувати навчальне заняття з дотримання психогігієнічних норм;
6. організовувати самонавчання, розповідати про можливості аутотренінгу;
7. створювати атмосферу психологічної безпеки у ЗВО;
8. за запитом надавати консультації про психологічні служби міста;
9. включати у виховну роботу тематику щодо можливостей надання психологічної та емоційної підтримки в умовах воєнного стану.

Закладу вищої освіти необхідно:

1. проводити зібрання педагогів та надавати методичні рекомендації щодо існуючих шляхів та методів підтримки студентів під час воєнного стану;
2. залучати педагогічний колектив до навчальних тренінгів щодо надання психологічної та емоційної підтримки студентів під час воєнного стану;
3. уміло підібрати вдалу комбінацію навчання, наприклад змішане навчання (он-лайн та аудиторне);
4. забезпечити доступ до навчальних матеріалів у будь-який час доби. Наприклад, навчальна платформа Moodle, що забезпечує доступ до всіх навчальних матеріалів дисциплін, дає змогу виконувати певного виду завдання та спілкуватися з викладачем дистанційно;
5. забезпечити можливість надавати консультації студентам щодо навчальної дисципліни протягом робочого дня викладача за необхідності (у разі вимкнення світла у студента або повітряної тривоги);
6. під час повітряної тривоги в укритті педагогам слідкувати за психічним станом студентів, спілкуватися з ними, за можливості обговорювати проблемні питання студентів. Якщо тривога затяжна, то подбати про можливість використання Інтернету, настільних ігор тощо, щоб відволікти від тривожних думок;
7. організовувати міжнародні конференції, дотичні тематики воєнного стану та ЗВО;
8. залучати студентів до написань студентських наукових робіт для розвитку та підтримки молодих учених, незважаючи на труднощі сьогодення;
9. розвивати міжнародне співробітництво з іншими ЗВО;
10. дбати про безпеку та психологічний стан працівників і забезпечувати можливість збереження їхньої стресостійкості;
11. піклуватися про студентів внутрішньо переміщених осіб та тих, що безпосередньо приймають участь у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України, учасників бойових дій та їхніх сімей;
12. проводити просвітницьку діяльність щодо кібербезпеки.

Зважаючи на реалії українського сьогодення, актуальним стає відпрацювання таких порад та рекомендацій, які б допомогли учасникам освітнього процесу належним чином адаптуватися до обставин, що склалися. Успішна адаптація дасть змогу педагогам продуктивно виконувати свою роботу, батькам – надавати необхідне піклування, якого потребують студенти, учасникам освітнього процесу – продовжити здобуття освітніх послуг на належному рівні.

Отже, у реаліях сьогодення ЗВО змушене підлаштовуватися до умов та викликів війни. Кожен із навчальних закладів України ставить перед собою мету надати повноцінні освітні послуги тією мірою, у якій це є можливим у реаліях воєнного стану, допомогти студенту та його родині у важкий час адаптуватися до нових умов життя на навчального процесу. Також як ніколи раніше МОН надало можливість кожному працівнику закладу та установ освіти за умов здійснення роботи в дистанційному режимі самостійно визначати своє робоче місце та брати відповідальність за гарантування собі безпечних і нешкідливих умов праці на вибраному ним робочому місці. Ураховуючи такі виклики сьогодення, нами було запропоновано деякі реко-

ментації викладачам і ЗВО щодо психолого-педагогічної та емоційної підтримки студентів під час воєнного стану.

Перспектива подальших розвідок полягає у дослідженні проблеми резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану, розвитку емоційної інтелекту та використанні його для самопомоги під час воєнного стану, взаємодопомоги учасників освітнього процесу в умовах війни.

Список використаної літератури

1. Бельська Н. А., Мельник М. Ю. Дослідження резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 2(85). С. 98–106. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2\(85\)-98-106](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2(85)-98-106) [in Ukrainian].

2. Донченко О. С., Пшенична Н. С., Семеняко Ю. Б. Особливості організації освітнього процесу в закладі вищої освіти в умовах воєнного стану. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2022. Вип. 2. С. 113–121. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-113-121> [in Ukrainian].

3. Книш Т. В., Козак А. В., Іванашко О. Є. Психолого-педагогічні особливості адаптації освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 534–541. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-81> [in Ukrainian].

4. Крамаренко І. С., Корнішева Т. Л., Сілютіна І. О. Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка. Психологія. Медицина»*. 2022. № 4(9). С. 192–205. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-192-205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-192-205) [in Ukrainian].

5. Роз'яснення МОН: особливості застосування норм трудового законодавства, дистанційної форми роботи під час дії правового режиму воєнного стану (опубліковано 17 березня 2022 р.) / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozyasnennya-mon-osoblivosti-zastosuvannya-norm-trudovogo-zakonodavstva-distancijnoyi-formi-roboti-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voennogo-stanu> (дата звернення: 08.12.2022).

6. Ничкало Н. Г., Гордієнко В. П. Наукова діяльність у добу війни: за камертоном серця і любові до Батьківщини. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4. № 1. DOI: <http://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4123> [in Ukrainian].

7. Пивоварова Г. С. Партнерські відносини в освіті як засіб подолання посттравматичного стресу студентів в умовах військового конфлікту. *Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни* : міжнародне науково-практичне видання / за заг. ред. І. Манохи, Г. Собчук. Варшава ; Київ : ПАН ; Гнозис, 2018. Т. 3. С. 374–382.

8. Родінова Н. Л., Червоній М. В., Діордіца І. М. Особливості дистанційного навчання студентів в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка. Психологія. Медицина»*. 2022. № 4(9). С. 285–296. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-285-296](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-285-296) [in Ukrainian].

References

1. Bielska, N. A., & Melnyk, M. Yu. (2022). Doslidzhennia rezylientnosti uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu [Study of the resilience of the participants of the educational process in the conditions of martial law]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted personality*, 2(85), 98–106. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2\(85\)-98-106](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2(85)-98-106) [in Ukrainian].

2. Donchenko, O. S., Pshenychna, N. S., & Semeniako, Yu. B. (2022). Osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the organization of the educational process in a higher education institution under martial law]. *Naukovy zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriiia “Pedahohichni nauky” – Sci-*

entific notes of Berdyan State Pedagogical University. Series "Pedagogical sciences", 2, 113–121. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-113-121> [in Ukrainian].

3. Knysh, T. V., Kozak, A. V., & Ivanashko, O. Ye. (2022). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti adaptatsii osvithnoho protsesu v zakladakh vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Psychological and pedagogical features of the adaptation of the educational process in institutions of higher education under martial law]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences, 51, 534–541. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-81> [in Ukrainian].*

4. Kramarenko, I. S., Kornisheva, T. L., & Siliutina, I. O. (2022). Adaptatsiia dystantsiinoho navchannia u vyshchii shkoli do umov voiennoho stanu [Adaptation of distance learning in higher education to the conditions of martial law]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia "Pedahohika. Psykholohiia. Medytsyna" – Perspectives and innovations of science. Series "Pedagogy. Psychology. Medicine", 4(9), 192–205. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-192-205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-192-205) [in Ukrainian].*

5. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022). Roziasnennia MON: osoblyvosti zastosuvannia norm trudovoho zakonodavstva, dystantsiinoi formy roboty pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu (opublikovano 17 bereznia 2022 r.) [Explanation of the Ministry of Education and Science of Ukraine: peculiarities of the application of the norms of labor legislation, the remote form of work during the legal regime of martial law (published on March 17, 2022)]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozyasnennya-mon-osoblyvosti-zastosuvannya-norm-trudovogo-zakonodavstva-distancijnoyi-formi-roboty-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].

6. Nychkalo, N. H., & Hordiienko, V. P. (2022). Naukova diialnist u dobu viiny: za kamertonom sertsia i liubovi do Batkivshchyny [Scientific activity during the war: at the tuning fork of the heart and love for the Motherland]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 4(1). DOI: <http://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4123> [in Ukrainian].*

7. Pyvovarova, H. S. (2018). Partnerski vidnosyny v osviti yak zasib podolannia posttravmatychnoho stresu studentiv v umovakh viiskovoho konfliktu [Partnership relations in education as a means of overcoming post-traumatic stress of students in the conditions of military conflict]. *Post-travmatychnyi stresovyi rozlad: dorosli, dity ta rodyny v sytuatsii viiny: mizhnarodne naukovo-praktychne vydannia [Post-traumatic stress disorder: adults, children and families in a war situation: international scientific and practical publication]*, I. Manokha, H. Sobchuk (Eds.). Varshava; Kyiv: PAN; Hnozys, vol. 3, pp. 374–382 [in Ukrainian].

8. Rodinova, N. L., Chervonii, M. V., & Diorditsa, I. M. (2022). Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia studentiv v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of distance education of students under martial law]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia "Pedahohika. Psykholohiia. Medytsyna" – Perspectives and innovations of science. Series "Pedagogy. Psychology. Medicine", 4(9), 285–296. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-285-296](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-285-296) [in Ukrainian].*

Войціх І. В., Польовик О. В. Психолого-педагогічна та емоційна підтримка студентів в умовах військового стану

У статті розглянуто питання збереження вищої освіти через її адаптацію до умов воєнного стану, що не претендує на його вичерпність. Частково охоплено тему психолого-педагогічної та емоційної підтримки студентів та роботи ЗВО в період війни. Описано фреймові управлінські рішення у сфері освіти як фундамент для забезпечення психолого-педагогічного боку адаптації освітнього процесу в ЗВО до умов воєнного стану. Обґрунтовано переміщення фокусу уваги з академічних успіхів на підтримку і нормалізацію психічного стану студентів. Зазначено ключові моменти емоційної підтримки студентів щодо особливостей переживання ними емоцій. Надано рекомендації викладачам та закладу вищої освіти щодо психолого-педагогічної та емоційної підтримки студентів в умовах військового стану.

Ключові слова: психолого-педагогічна підтримка, емоційна підтримка, умови військового стану, навчання студентів в умовах військового стану.

Voitsih I., Poliovyk O. Psychological and pedagogical support of students in the conditions of martial law

The questions of preservation of higher education through its adaptation to the conditions of military law, which don't claim to its completeness, are described in this article.

The theme of psychological, pedagogical and emotional support of students and work of higher educational institution in the period of war is partly covered.

Frame managerial decisions in the sphere of education as a basis for the providing of psychological and pedagogical side of adaptation of educational process in institutions of higher education to the conditions of martial law are described.

The replacement of focus of attention from academic successes to the support of and stabilization of psychic state of students was substantiated. The main moments of emotional support of students connected with the peculiarities of experiencing emotions by them are noted. Recommendations to teachers and institution of higher education as for psychological, pedagogical and emotional support of students in conditions of martial law are written by authors.

Key words: psychological and pedagogical support, emotional support, conditions of martial law, studying of students in conditions of martial law.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 23.11.2022 р.
Прийнято до друку 23.12.2022 р.